

Aleksandrs Solžeņicins (1918–2008)

kā viens no pirmajiem ne vien atklāja patiesību par staliniskajām represijām un neaptverami plašo padomju soda nometņu sistēmu PSRS pastāvēšanas laikā, bet arī pamanījās šo vēstījumu publiskot.

Viņš arī pats ir astoņus gadus pavadījis Gulagā kā ieslodzītais, bet pēc atbrīvošanas apkopojis neiedomājamu informācijas apjomu un radījis dokumentālo lieldarbu “Gulaga Arhipelāgs”, kurā apraksta realitāti šajās nometnēs līdz divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem.

Šajās nometnēs PSRS pastāvēšanas laikā bija ieslodzīti, kā deviņdesmitajos atzina Krievijas puse, vismaz 18 MILJONI cilvēku, bet citas aplēses liecina, ka šis skaits bija daudz augstāks, pat līdz 28 miljoniem.

Lielākoties viņu noziegumi bija “nepareiza” izcelsme vai neglaimojoša izteikšanās par jauno varu. Šo badā turēto, beztiesisko vergu darbs tika izmantots, lai radītu milzīgos, ambiciozos PSRS projektus – kanālu, kas savienoja Maskavas upi ar Volgu, Baltās-Baltijas jūras kanālu, daudzas dzelzceļa līnijas un milzīgās rūpnīcas. Mirstība nometnēs bija augsta, bojā aizgāja vismaz ceturtdaļa ieslodzīto, daudzi tika smagi sakropļoti. Pēdēja nometne, pēc oficiāliem datiem, tika slēgta 1987. gadā. Par stāvokli mūsdienu Krievijā ziņu nav.

Pasaule ārpus PSRS par šīm nometnēm uzzināja tieši no A. Solžeņicina “Gulaga Arhipelāga”, un par šo drosmīgo soli autors saņēma Nobela prēmiju literatūrā.

Aleksandrs Solženicins

GULAGA ARHIPELĀGS

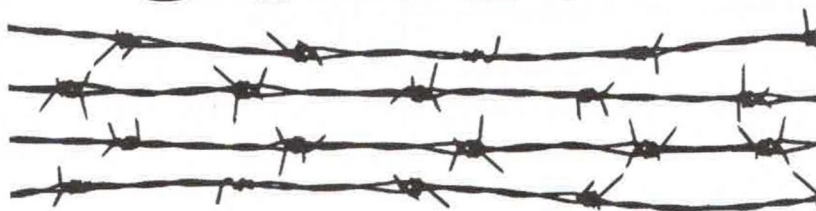

I SĒJUMS

GULAGA ARHIPELĀGS

Aleksandrs Solžeņicins

GULAGA

ARHIPELĀGS

1918-1956

Literāras izpētes mēģinājums

Pirmais sējums

821.161.1-3

So 460

Александр Солженицын
АРХИПЕЛАГ ГУЛАГ
1918–1956
Опыт художественного исследования
Том первый

This work was originally published separately in three volumes under the following titles:
“Arhipelag Gulag I, II, III”

© 1973–1991 Russian social funds for persecuted persons and their families.

No krievu valodas tulkojuši *Paulis Kalva* un *Tatjana Jarmolinska*
Hugo Rukšāna komentāri

Aleksandrs Solžeņicins
GULAGA ARHIPELĀGS
1918–1956
Literāras izpētes mēģinājums
Pirmais sējums

Apgāda prezidente VIJA KILBLOKA
Projekta vadītājs *Valdis Klišāns*
Redaktors Dr. hist. *Raimonds Inķis*
Grāmatu izdošanai sagatavojis *Sandris Saukums*
Korektore *Ilona Burka*
Mākslinieciskais redaktors *Eduards Groševs*
Tehniskā redaktore *Iveta Kļaviņa*
Maketētāja *Irēna Kivliņa*
Bilžu apstrāde *Jānis Strazdiņš*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K.Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. S-1273.
Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,
Apgāds Zvaigzne ABC, 2023
© P. Kalva, T. Jarmoliska, tulkojums latviešu valodā, 2000
© H. Rukšāns, komentāri, 2000
ISBN 978-9934-0-9902-1

ALEKSANDRS SOLŽEŅICINS

11.12.1918–03.08.2008

PRIEKŠVārds

Krievu rakstnieks Aleksandrs Solžeņicins, ieslodzītais, trimdinieks, plaši pazīstams visā pasaulē vispirms jau ar savu nozīmīgāko darbu "Gulaga arhipelāgs", kas tulkots vairāk nekā četrdesmit pasaules tautu valodās.

Aleksandrs Solžeņicins dzimis Krievijas dienvidu pilsētā Kislovodskā Ziemeļkaukāzā 1918. gada 11. decembrī armijas virsnieka un no turīgas zemnieku ģimenes nākušas mātes ģimenē.

1924. gadā ģimene pārcēlās uz Rostovu pie Donas, kur 1936. gadā Aleksandrs iestājās vietējās universitātes fizikas un matemātikas fakultātē, kuru absolvēja 1941. gadā. Tā paša gada oktobrī viņu vispārējās mobilizācijas kārtībā iesauca karadienestā. Pēc Kostromas artilērijas virsnieku skolas beigšanas Solžeņicins ieguva leitnanta pakāpi un tika nosūtīts uz fronti par baterijas komandieri. Dienesta laikā viņu paaugstināja par kapteini, un viņš tika apbalvots ar 2. pakāpes Tēvijas ordeni un Sarkanās zvaigznes ordeni. 1945. gada 9. februārī Vācijā Solžeņicins tika arestēts, jo kara cenzūra, kas caurskatīja visu armijas saraksti, konstatēja viņa vēstulēs visai kritiskus izteikumus par Staļinu. Solžeņicinu aizveda no Vācijas uz Maskavu. Tur 27. jūlijā viņam pēc Krievijas Federācijas kriminālkodeksa 58. panta par pretpadomju aģitāciju un propagandu piesprieda 8 gadus ieslodzījumā pāraudzināšanas darba nometnē.

Sākumā Solžeņicins sodu izcietā vairākos zinātniski pētnieciskos institūtos, kur viss zinātnieku kolektīvs bija nokomplektēts no notiesātajiem matemātiķiem un fiziķiem. 1950. gadā viņš tika pārvests uz politieslodzīto nometni Kazahijā pie Steplaga ogļu raktuvēm. 1953. gada februārī Solžeņicins piespriedo sodu bija izcietis, un viņu kā politiski neuzticamu "uz mūžu" izsūtīja uz Džambulas apgabalu turpat Kazahijā. Pēc Staļina nāves 1956. gada 3. februārī Solžeņicins tika rehabilitēts, un tas viņam ļāva atgriezties Krievijā, taču kā bijušajam ieslodzītajam, ne Maskavā. Viņš sāka dzīvot netālu no Rjazaņas, vēlāk Rjazaņā un strādāja skolā par fizikas un matemātikas skolotāju.

PRIEKŠVārds

Pirmā Solžeņicina publikācija bija stāsts ar nosaukumu "Viena diena Ivana Deņisoviča dzīvē", ko publicēja žurnāls "Novij Mir" 1962. gadā. Padomju Savienībā pēc N. Hruščova referāta par Staļina noziegumiem iestājās atkusnis, un šajā situācijā tas bija iespējams. Tā bija pirmā publikācija par ieslodzījuma vietu sistēmu. Stāsts izraisīja ļoti lielu lasītāju interesi un sajūsmu. To atbalstīja arī kompartijas augstākā vadība. Solžeņicins kļuva populārs visā PSRS teritorijā, un stāsts "Viena diena Ivana Deņisoviča dzīvē" tika izvirzīts Ļeņina prēmijai literatūrā, kas bija augstākais šāda veida apbalvojums. Taču viņam šo prēmiju nepiešķīra, jo kompartijas vadoņi ātri saprata, pie kā var novest šādas publikācijas, un Hruščova atkusnis beidzās. Sākās represijas pret inteligenci un kultūras darbiniekiem. Šādos apstākļos Solžeņicina konflikts ar varu bija neizbēgams.

Pēc L. Brežņeva nākšanas pie varas, sākot ar 1965. gadu, Solžeņicins krita nežēlastībā. Viņa darbus nekur vairs npublicēja. Viņa privāto arhīvu konfiscēja. Taču Solžeņicins turpināja rakstīt kritisku publicistiku, kas tika izplatīta mašīnrakstā tā sauktajā pašapgādā (samizdatā) visā PSRS teritorijā un arī aiz tās robežām. 1969. gadā Solžeņicinu izslēdza no PSRS Rakstnieku savienības.

1970. gadā viņam tika piešķirta Nobela prēmija literatūrā, taču viņš uz apbalvošanas ceremoniju neieradās, jo baidījās, ka viņu neielaidīs atpakaļ Padomju Savienībā.

1972. gadā Rietumos angļiski tika izdots viņa romāns "Četrpadsmitā augusts".

Solžeņicins pastāvīgi atradās Valsts drošības komitejas uzraudzības lokā. 1973. gada 23. augustā VDK aizturēja vienu no rakstnieka palīdzēm Elizabeti Voronansku. Pratināšanā vara uzzināja, kur atrodas viens no "Gulaga arhipelāga" manuskripta eksemplāriem. Atgriezusies mājās, viņa pakārās. Uzzinājis par notikumu, Solžeņicins nekavējoši publicēja "Gulaga arhipelāgu". Pirmais sējums iznāca Parīzē, emigrantu izdevniecībā "IMKA Press" 1973. gada 28. decembrī. Padomju masu informācijas līdzekļos tika uzsākta masveida nomelnošanas kampaņa pret Solžeņicinu kā dzimtenes nodevēju.

1974. gada 12. februārī Solžeņicins tika arestēts, pasludināts par dzimtenes nodevēju, un viņam tika atņemta PSRS pilsonība. Jau nākamajā dienā viņš kopā ar ģimeni tika izraidīts no Padomju Savienības ar lidmašīnu uz Rietumvāciju (VFR). Tūlīt pat, 14. februārī, tika izdota pavēle par visu Solžeņicina darbu izņemšanu no grāmatnīcām un bibliotēkām. Tika iznīcināti visi žurnāli, kur vien bija iespiesta jebkāda Solžeņicina publikācija.

Sākumā Solžeņicins apmetās pie vācu rakstnieka Heinriha Bella, tad divus gadus padzīvoja Cīrihē Šveicē, pēc tam pārcēlās uz Vērmontu ASV. Tur viņš pabeidza "Gulaga arhipelāga" trešo sējumu.

1990. gada 16. augustā ar PSRS prezidenta M. Gorbačova dekrētu viņam tika atjaunota PSRS pilsonība, izvirzītās apsūdzības oficiāli atsauktas.

1991. gada 27. maijā Solžeņicins atgriezās savā dzimtenē Krievijā. Līdz pat mūža galam viņš aktīvi piedalījās valsts un sabiedriskajā dzīvē.

Aleksandrs Solžeņicins miris 2008. gada 3. augustā 89 gadu vecumā un apglabāts Donas klostera kapsētā Maskavā.

Aleksandra Solžeņicina galvenais darbs, ar kuru viņš kļuva populārs visā pasaulē, ir un paliek "Gulaga arhipelāgs".

Termins "Gulags" pasaulē kļuva pazīstams pēc Solžeņicina darba "Gulaga arhipelāgs" publicēšanas ASV 1973. gadā. Tas atvasināts no krievu valodas un nozīmē "Labošanas darba nometņu un koloniju galvenā pārvalde" (Главное управление лагерей). Tā pastāvēja laika posmā no 1930. līdz 1960. gadam.

Taču pirmā šāda nometne tika izveidota jau 1923. gadā Solovku salās. No 1931. līdz 1933. gadam ar ieslodzīto darbaspēku tika izbūvēts Baltās-Baltijas jūras kanāls. Jaunas nometnes tika veidotas vietās ar bagātiem derīgo izrakteņu un kokmateriālu resursiem. Lielākie nometņu kompleksi bija Vorkuta (akmeņogles), Noriļska (niķelis un citi krāsainie metāli) un Kolima (zelts).

Lielā terora laikā 1937.–1938. gadā ieslodzīto skaits tuvojās diviem miljoniem. Sastāvs mainījās atbilstoši vēstures gaitai. 1960. gada 25. janvārī Gulaga organizācija oficiāli tika likvidēta. Tomēr ieslodzījuma nometnes pastāvēja līdz pat M. Gorbačova reformām 80. gadu beigās. Pēdējā nometne Perma-36 tika slēgta 1987. gada decembrī.

Visa Gulagā ieslodzīto traģēdija tad arī plaši un vispusīgi aprakstīta Solžeņicina darba "Gulaga arhipelāgs" trijos sējumos, kas veido vienotu veselumu un ko autors pats nodēvējis par literārās izpētes mēģinājumu.

Materiālus savam darbam Solžeņicins sāka vākt jau 1958. gadā. Pēc stāsta "Viena diena Ivana Denisoviča dzīvē" autors saņēma milzīgu vēstuļu plūsmu no bijušajiem ieslodzītajiem un viņu vēl dzīvi palikušajiem ģimenes locekļiem. Viņš min 227 cilvēku uzvārdus, kuru atmiņas un piedzīvoto viņš izmantojis savā grāmatā.

Ne mazums ieslodzīto nokļuva Gulagā pēc Krievijas Federācijas kriminālkodeksa 58. panta, kas saturēja 17 apakšpunktus. Visvairāk pielietotais no

PRIEKŠVārds

tiem ir 10. apakšpunkts, kas skan šādi: propaganda vai aģitācija, kas aicina gāzt, graut vai vājināt padomju varu un veikt kontrrevolucionārus noziegumus. 12. apakšpunkts – neziņošana. Formulējumi bija tik izplūduši, ka varēja tiesāt par jebko.

Tomēr varasvīriem dažkārt nebija vajadzīgi nekādi panti. Viens piemērs, kas raksturo tālaika varasvīru neierobežoto patvaļu, pastāstot, kādu likteni piedzīvoja 20. gs. 30.–40. gadu populārākā teātra un kinoaktrise Tatjana Okuņevska.

Viņas kinozvaigznes ceļš aizsākās 1934. gadā. Taču Okuņevska bija ne vien populāra, bet arī viena no skaistākajām padomju kinoaktrisēm, un tāpēc viņai bija daudz pielūdzēju, to skaitā pat Dienvidslāvijas maršals Josifs Brozs Tito, kurš aicināja viņu uz dzīvi Horvātijā un pat apsoliya uzcelt viņai kinostudiju. Viņa piedāvājumu noraidīja.

Okuņevskas pielūdzēju vidū bija arī tālaika PSRS valsts drošības ministrs Viktors Abakumovs. Kādā pieņemšanā viesnīcā viņš mēģināja viņu noskūpstīt, taču viņa iecirta viņam plīķi sejā. Tiesa, patiesībā viņa nezināja, kas ir šis cilvēks. Taču tas viņai maksāja dārgi. Viņa tika arestēta. Aresta laikā viņai parādīja vien zīmīti, kas saturēja dažus vārdus: “Jūs tiekiet arestēta. Abakumovs.” Pants mums jau zināmais – 58.10. Tas bija ļoti vienkārši, vēl jo vairāk tāpēc, ka viņas tēvs bija karojis monarhistu pusē, un līdz ar to viņa bija “tautas ienaidnieka meita”.

Pēc 13 mēnešiem vieninieka kamerā, kur viņu bezgalīgi pratināja un arī sita, Okuņevsku atveda uz Abakumova kabinetu. Kad viņš centās Okuņevsku apkampt, viņa atkal iecirta viņam plīķi sejā. Šoreiz cena bija augstāka – 10 gadi Gulagā.

Pēc četriem gadiem viņa atgriezās Maskavā, arī teātrī. Viņai deva otršķirīgas lomas, arī kā kinoaktrisei viņai panākumu nebija, un bijušo slavu viņa tā arī nekad vairs neatguva.

“Gulaga arhipelāga” publicēšana Rietumos bija kā bumbas sprādziens ne vien Padomju Savienībā, kur tas izplatījās nelegāli, bet it īpaši Rietumu lasītāju apziņā. Ilgi slēptais nu bija izgaismots. Tā bija pirmā nagla komunisma zārkā.

Līdz “Gulaga arhipelāga” nākšanai klajā valdīja uzskats, ka represiju noņemtnu sistēma radās Staļina laikā, bet Solžeņicina publikācija parādīja, ka represijas aizsākās jau Ļeņina laikā. Tieši Ļeņins jau 1918. gada ziemā pēc eseru sacelšanās apspiešanas izvirzīja ideju par noņemtnēm, un pirmie

ieslodzītie bija eseri, kas, tāpat kā visas citas politiskās partijas, tika iznīcināti, un Krievijā nodibināta vienpartijas sistēma, kas pastāvēja līdz pat PSRS sabrukumam, kad M. Gorbačovs paziņoja par Padomju Savienības komunistiskās partijas likvidāciju.

Staļina laikā represijas sasniedza savu kulmināciju, un no metnēs ieslodzīto cilvēku likteņi pilnā mērā atspoguļoti Solžeņicina trīs grāmatās par gulagu.

“A. Solžeņicina darbs “Gulaga arhipelāgs” kļuva par hrestomātiju visiem nevardarbīgās (civilās) pretošanās gara darbiniekiem pret PSRS komunistisko sistēmu ne tikai Krievijā, bet arī Latvijā un ārzemēs. Šī grāmata sagrāva stipro Francijas komunistisko partiju un ietekmēja Rietumu demokrātijas uzvaru pret krievu totalitāro komunisma diktatūru Aukstajā karā,” rakstīja profesors, Dr. hab. hist. Heinrihs Strods.

Krievu rakstnieks Boriss Akušins jau pēc PSRS sabrukuma rakstīja:

“Padomju Savienība sākās ar grāmatu, ko sarakstīja Kārlis Markss, un beidzās, pateicoties Solžeņicina grāmatai “Gulaga arhipelāgs”.”

Mūsdienu Krievijā Aleksandra Solžeņicina darbs “Gulaga arhipelāgs” ir iekļauts obligātajā skolas programmā, kas vērtējams pozitīvi. Tomēr vienlaikus šībrīža Krievijai ir raksturīga komunistiskā režīma represiju pieklusēšana un dažādo ierobežojumu noteikšana vēstures pētniecībā. Puspatiesību un atklātu melu plūdu pieaugums masu informācijas līdzekļos padara vēl nozīmīgāku “Gulaga arhipelāga” publikāciju kā vēsturiskās patiesības atspoguļotāju.

Grāmata latviešu valodā tulkota no 1989. gadā krievu valodā iznākušā pirmizdevuma Solžeņicina dzimtenē Krievijā, kurā autors izdarījis pēdējos labojumus.

Tulkojuši Rakstnieku savienības tulkošanas sekcijas biedri. Komentārus rakstījis tulkotājs un žurnālists Hugo Rukšāns, kurš labi pazina šo laikmetu. Katrā no septiņām daļām skaidroti tajā esošie jēdzieni un nosaukumi. Turpmākajās daļās tie neatkārtojas.

Grāmatas izdošana līdz šim kavējusies finansiālu apstākļu dēļ. Šobrīd to laiž klajā “Zvaigzne ABC”, tādējādi dzēšot visu grāmatizdevēju parādu latviešu lasītājam. Par to paldies “Zvaigznes ABC” darbiniekiem un it īpaši tās vadītājam Vijai Kilblokai. Lasītāji to novērtēs.

Pagājuši jau vairāk nekā 30 gadi kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas. Ir izaugusi jauna paaudze, kura ir orientēta uz Rietumu civilizācijas un

PRIEKŠVārDS

demokrātijas vērtībām un kurai sveša totalitārā komunistiskā iekārta. Un tāpēc vēl jo vairāk šī grāmata šodien ir aktuāla un vajadzīga mūsu sabiedrībai.

Latviski klajā laistas arī Aleksandra Solžeņicina grāmatas “Vēža palāta” (2006. g.) un “Divsimt gadu kopā” (2007. g.).

2021

Dr. hist. Raimonds Inķis